

ANNA WACH-KĄKOLEWICZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań

TRADYCJE KOMUNIKOWANIA A KOMUNIKOWANIE W KSZTAŁCENIU ZDALNYM PRZEZ INTERNET

ABSTRACT. Wach-Kąkolewicz Anna, *Tradycje komunikowania a komunikowanie w kształceniu zdalnym przez Internet* [Communication traditions and communication in distance education over the Internet]. „Neodidagmata” 27/28, Poznań 2005, Adam Mickiewicz University Press, pp. 67-78. ISBN 83-232-1602-9. ISSN 0077-653X.

In literature, communication process is described from different perspectives. Many scientific disciplines like psychology, sociology, semiotics or pedagogy are interested in specific aspects of communication. There are many communication theories as the result of using a different methodology in scientific research.

Looking at an educational communication process in distance learning over the Internet the author of the paper wanted to describe some specific elements of this kind of communication. The aim of the paper was also to show some communication traditions (definitions) and find some implications to distance education over the Internet.

Anna Wach-Kąkolewicz, Zakład Technologii Kształcenia, Wydział Studiów Edukacyjnych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, ul. Słowackiego 20, 60-823 Poznań, Polska – Poland.

Zagadnienie komunikowania w kształceniu zdalnym przez Internet rozpatrywać można z wielu perspektyw, biorąc pod uwagę zarówno aspekty technologiczne, jak i psychologiczne, socjologiczne, filozoficzne, pedagogiczne i inne. Samo pojęcie komunikowania jest w literaturze przedmiotu wielorako definiowane, co wynika z interdyscyplinarności nauk o komunikowaniu i szerokiego wpisywania się prezentowanych przez nie treści w inne dziedziny naukowe. Wielu badaczy próbowało dokonać przeglądu najważniejszych i najbardziej powszechnych definicji komunikowania społecznego, wielu także podjęło zadanie pogrupowania licznych teorii komunikowania (zob. m.in. Goban-Klas, 1999; Griffin, 2003; Sobkowiak, 1998; Wach-Kąkolewicz, 2004).

Zastanawiając się nad opisaniem procesu kształcenia zdalnego przez Internet jako procesu komunikowania, analizowano takie pojęcia, jak: komunikowanie, interakcja społeczna, reakcja czy zachowanie. Zadano sobie pytanie o pewne specyficzne, wyróżniające elementy tego procesu, które pozwoliłyby na podjęcie próby scharakteryzowania zagadnienia. Poszukiwano także klucza do głębszej analizy tematu w kontekście różnych teorii komunikowania. Studia literaturowe, a w szczególności lektura pracy E. Griffina (2003) zatytułowanej *Podstawy komunikacji społecznej*, spowodowała chęć podjęcia próby przedstawienia komunikowania w kształceniu przez Internet w dwojaki sposób.

W pierwszej części artykułu zostaną przedstawione podstawowe charakterystyki komunikowania zdalnego przez Internet z uwzględnieniem form komunikowania społecznego. Takie opracowanie będzie wstępem do zasadniczej części tekstu, w której zostanie dokonany przegląd różnych definicji komunikowania oraz próba wyłonienia pewnych implikacji procesu komunikowania w kształceniu przez Internet. Zamiarem autorki jest przyjrzenie się określonym zagadnieniom i problemom kształcenia przez Internet nie tyle przez pryzmat konkretnych teorii komunikowania, ile wyróżnionych przez R. Craiga (1999, za: Griffin, 2003) tradycji (definicji) komunikowania.

PODSTAWOWE CECHY KOMUNIKOWANIA W KSZTAŁCENIU ZDALNYM PRZEZ INTERNET

Jedną z obowiązujących w literaturze klasyfikacji komunikowania jest podział ze względu na sposób przekazywania informacji. Wyróżnia się zatem komunikowanie bezpośrednie *vs.* pośrednie (medialne), komunikowanie werbalne *vs.* niewerbalne oraz komunikowanie ustne *vs.* pisemne. W kontekście wymienionej typologii komunikowanie w kształceniu przez Internet jest:

- **komunikowaniem medialnym** – czyli takim, gdzie media i technologie informacyjne pośredniczą w komunikowaniu i pokonują dystans czasowo-przestrzenny pomiędzy nauczycielem oraz uczącymi się (komputer jako podstawowe urządzenie, komunikacyjne usługi Internetu – e-mail, lista dyskusyjna, IRC, komunikatory głosowe i wideo, multimedialne zasoby Internetu, programy multimedialne na CD-ROM-ach, media drukowane, audialne etc.)

- najczęściej **komunikowaniem werbalnym** – wciąż głównie tekstowym, aczkolwiek nowe technologie umożliwiają także komunikowanie

głosem i wideo, które dodatkowo wzbogacają przekaz o aspekty mowy ciała;

- najczęściej **komunikowaniem pisemnym (tekstowym)** – ze względu na mniejszą przepustowość łączy i szybszy transfer w Sieci dominuje komunikowanie tekstowe, wykorzystujące naturalne języki pisane.

Charakteryzując komunikowanie w Internecie, należy dodatkowo zwrócić uwagę na pewne językowe elementy, które są dzieckiem nowych technologii internetowych (e-maile, chaty) i telefonicznych (sms-y). Mam tu na myśli takie znaki, jak akronimy i emotikony. Te pierwsze to „zestawienia literowe będące skrótami anglojęzycznych potocznych i utartych wyrażen często używanych w slangu komputerowym” (Chmura, 2001, s. 105), np. 4U [*for you*] – dla ciebie, ASAP [*as soon as possible*] – tak szybko jak to możliwe. Te drugie, jeszcze bardziej chyba popularne i powszechne (emotikony) – nazywane śmieszkami (*smileys*) i buźkami (*trailers*), będące swoistym zastąpieniem mimicznych wyrazów twarzy – to „znaki ułożone z liter oraz innych znaków (np. kropka, przecinek, dwukropek, średnik, myślnik), służące do wyrażania nastrojów, uczuć i emocji w zwykłych dokumentach tekstowych” (Chmura, 2001, s. 105), np. :-) – uśmiech, :-(– smutek etc.

Jednak postępujący rozwój technologii informacyjnych już wkrótce sprawi, że komunikowanie w kształceniu zdalnym przez Internet, mimo że pozostanie medialne, to coraz bardziej będzie przypominało komunikowanie bezpośrednie – w tym sensie, że będzie to komunikowanie nie tylko oparte na słowie pisanim, ale dzięki komunikacji głosowej i wideo będzie wzbogacone o pozawerbalne aspekty językowe. Zatem mimo dystansu fizycznego i czasowego zbliży się do formy komunikowania bezpośredniego.

TRADYCJE KOMUNIKOWANIA A KOMUNIKOWANIE W KSZTAŁCENIU ZDALNYM PRZEZ INTERNET

Trudności związane z definiowaniem komunikowania związane są, jak już wspomniano, z tym, że badacze reprezentujący różne dyscypliny naukowe mają bardzo różnorodne poglądy na temat tego, czym komunikowanie jest. Zwłaszcza „obraz terenu” jest niejasny, jak trafnie zauważa R. Craig (1999, za: Griffin, 2003), gdy zależy nam na całościowym oglądzie, uwzględniając wszystkie aspekty komunikowania. Jednocześnie podkreśla, że teoria komunikacji przybiera bardziej spójną postać w swoim praktycznym wymiarze, co oznacza, że teoria jest tam, gdzie praktyka, czyli poszukiwania poszczególnych typów teorii powinny zmierzać do obserwacji i analizy konkretnych przypadków komunikacji międzyludzkiej, gdzie

prawdziwi ludzie w określonych warunkach społeczno-kulturowych wchodzą ze sobą w interakcje. R. Craig konkluduje zatem, że „wszystkie teorie komunikacji odnoszą się do wspólnego świata tej samej praktyki życiowej, w którym termin komunikacja obrósł bogactwem znaczeń” (1999, za: Griffin, 2003, s. 54). Owo bogactwo znaczeń zawiera się w teoriach wpisanych w siedem wyróżnionych przez R. Craiga tradycji (definicji) w dziedzinie teorii komunikowania. Taki sposób klasyfikacji pozwala pogrupować różnorodne podejścia badaczy i zrozumieć, na czym polegają podobieństwa i różnice pomiędzy prezentowanymi poglądami.

Krótkie omówienie siedmiu tradycji komunikowania (tradycja socjopsychologiczna, cybernetyczna, retoryczna, semiotyczna, socjokulturowa, krytyczna, fenomenologiczna) w porządku od tych najbardziej obiektywnych i najmniej interpretacyjnych do tych, które poznanie opierają na przesłankach subiektywnych i interpretacyjnych, a następnie wskazanie pewnych implikacji procesu komunikowania w kształceniu zdalnym przez Internet pozwoli, co słusznie zauważa R. Craig, pokazać, w jaki sposób w świetle różnych teorii komunikowania społecznego może być rozpatrywana praktyka – czyli komunikowanie w edukacji przez Internet.

TRADYCJA SOCJOPSYCHOLOGICZNA – KOMUNIKACJA JAKO WPŁYW INTERPERSONALNY

Tradycja racjopsychologiczna jest uosobieniem perspektywy obiektywnej, uznającej, że dokładna i systematyczna obserwacja pozwala odkryć prawdę procesów komunikacyjnych. Badacze, najczęściej poprzez badania eksperymentalne (np. badanie opinii i postaw przed i po odebraniu komunikatu), dążą do odpowiedzi na pytanie jak jest? Prowadzą głównie badania nad efektami komunikacyjnymi, bazując na formule „kto mówi, co, komu i z jakim skutkiem”. Zatem ich zainteresowania badawcze oscylują wokół trzech zagadnień, takich jak: źródła komunikatu (np. fachowość, rzetelność, wiarygodność, autorytet), treści komunikatu (np. kolejność prezentowanych argumentów) oraz indywidualne cechy odbiorców (wiek, osobowość, status społeczny etc.).

Przykłady teorii zakorzenionych w tradycji socjopsychologicznej to konstruktywizm Delii, teoria penetracji społecznej Altmanna i Taylora, teoria kultuwacji postaw Gerbnera, równanie mediów Reevesa i Nassa (Griffin, 2003).

Analizując komunikowanie w kształceniu zdalnym przez Internet z perspektywy tradycji socjopsychologicznej, należy zwrócić uwagę na zagadnienie wiarygodności źródła. Jak wykazały badania prowadzone na Uniwersytecie Yale (zob. Griffin, 2003), odbiorca tym łatwiej modyfikuje

swoją postawę (rozumianą jako zdobywanie, poszerzanie wiedzy), im bardziej wiarygodne jest źródło komunikatu.

W przypadku edukacji przez Internet tym źródłem jest nauczyciel lub uwiarygodnieni przez niego, jako moderatora grupy, sami uczestnicy kursu. Oznacza to, że chociaż w kształceniu zdalnym znaczna część wymiany komunikatów w obszarze merytorycznym (prawie 2/3) zachodzi pomiędzy studentami (zob. badania Wach-Kąkolewicz, 2004), to jednak konieczne jest moderowanie i nadzorowanie tego komunikowania przez nauczyciela, którego zadaniem jest równoległe śledzenie zachowań komunikacyjnych studentów i ewentualna weryfikacja poprawności merytorycznej ich wypowiedzi tekstowych, będących przejawem ich myślenia.

Kwestią, którą należy podnieść w kontekście tradycji socjopsychologicznej, jest autorytet nauczyciela akademickiego, jego fachowość, rzetelność (zmienne badane w Yale). Opinia wśród studentów na ten temat najczęściej kształtowana jest na podstawie obserwacji nauczyciela w trakcie prowadzonych zajęć (jego wiedza merytoryczna, umiejętności metodyczne, cechy osobowości, relacje ze studentami), a także informacji uzyskanych z zewnątrz (publikacje, obserwacja relacji i stosunków panujących na wydziale, opinie innych studentów i nauczycieli akademickich).

W kształceniu zdalnym ze względu na anonimowość, jaką się charakteryzuje środowisko Internetu oraz ze względu na potencjalne rozproszenie uczestników komunikowania na całym świecie, nauczyciel może być mało znany albo nawet wcale nieznany studentom. Wówczas najistotniejsze znaczenie w budowaniu własnej pozycji mogą mieć na przykład jego publikacje z danej dziedziny.

Zgodnie z tradycją socjopsychologiczną dla efektywnego komunikowania w kształceniu przez Internet ważne jest świadome budowanie własnego autorytetu i uwiarygodnianie kompetencji uczestników kursu, zwłaszcza tych, którzy często dzielą się swoją wiedzą. W tym przypadku byłoby to udzielanie pozytywnego wzmocnienia, chwalenie, dowartościowywanie osób, które mogą potencjalnie wpływać na efektywność komunikowania edukacyjnego.

TRADYCJA CYBERNETYCZNA - KOMUNIKACJA JAKO PRZEPŁYW INFORMACJI

Komunikowanie rozumiane jako przesyłanie i przetwarzanie informacji to głównie zasługa Claude'a Shannona, który rozwinął matematyczną teorię transmisji sygnałów. Nie interesowało go ani znaczenie komunikatu, ani skutek, jaki wywoła, ale osiągnięcie maksymalnej przepustowości kanału,

by komunikat został przesłany w jak najbardziej wiernej formie od nadawcy do odbiorcy.

Shannon zajmował się ilością informacji w komunikacji, która według niego powinna „redukować niepewność” odbiorców, a także pojemnością kanału przesyłania informacji, który może pomieścić jej określoną ilość. W swoich badaniach zwrócił uwagę na pojawiające się w procesie komunikowania zakłócenia, nazywane szumem informacyjnym. Są to czynniki środowiskowe (zewnętrzne), takie jak na przykład hałas, ale także związane z odbiorcą (wewnętrzne), jak na przykład słaba koncentracja uwagi. Zniekształcają one przesyłane informacje między uczestnikami komunikowania i wymuszają na nadawcy powtarzanie kluczowych myśli. Redundancja informacyjna jest zatem istotnym elementem podtrzymującym komunikowanie wówczas, gdy pojawiają się liczne zakłócenia na linii nadawca – odbiorca. Z drugiej strony należy wziąć pod uwagę, że w sprzyjających warunkach komunikacyjnych redundancja (powtarzalność informacji) marnuje część potencjału przepustowego kanału, nudzi odbiorcę lub wręcz zakłóca bieg myślenia.

Wśród teorii komunikowania nawiązujących do tradycji cybernetycznej wymienić można podejście interakcyjne Watzlawicka, perspektywę funkcjonalną Hirokawy i Gourana, teorię systemów informacyjnych – podejście do organizacji Weicka (Griffin, 2003).

Z teorii i modelu komunikowania C. Shannona, będącej podstawą do tradycji cybernetycznej, można wysunąć następujące istotne dla komunikowania przez Internet wnioski. W związku z podnoszonym przez Shannona problemem zakłóceń na linii nadawca – odbiorca ważne jest zwrócenie uwagi, aby komunikowane treści niezwiązane merytorycznie z programem kursu nie przesłaniały realizacji jego celów. Innymi słowy, aby treści pozamerytoryczne (organizacyjne, narzędziowe, towarzyskie) lub niejasno komunikowane (np. przez studentów) treści merytoryczne nie stanowiły szumu informacyjnego i nie zagłuszały tego, co istotne dla kształtowania rzetelnej wiedzy. Zadaniem moderatora jest zatem korygowanie i weryfikowanie wypowiedzi studentów, także powtarzanie kluczowych idei (jeśli wymaga tego sytuacja komunikacyjna), ich strukturyzowanie oraz podsumowywanie.

TRADYCJA RETORYCZNA – KOMUNIKACJA JAKO KUNSZTOWNE PRZEMAWIANIE PUBLICZNE

Tradycja retoryczna wywodzi się z retoryki grecko-rzymskiej, pielęgnowanej i kultywowanej przez wiele pokoleń mówców aż po dziś dzień. W historii retoryki wslawiły się takie nazwiska oratorów, jak Demostenes,

Cyceron czy Martin Luther King, stanowiąc wzory do naśladowania dla tych wszystkich, którzy przemawiają.

Próbując zrozumieć założenia retorycznej tradycji komunikowania, należy zwrócić uwagę na następujące przekonania, leżące u jej podstaw:

- mowa odróżnia człowieka od zwierząt;
- mowa publiczna jest bardziej efektywnym sposobem rozwiązywania problemów politycznych niż odwoływanie się do dekretów i przemocy;
- pojedynczy mówca poprzez perswazyjny dyskurs jest w stanie wpłynąć na publiczność;
- przygotowanie retoryczne jako podstawowe wykształcenie przywódcy;
- wypowiedź oratorska wpływa na ludzkie emocje i skłania do podjęcia działania.

W swoim opracowaniu E. Griffin (2003) jako przykłady teorii komunikowania, w których istotną rolę odgrywają czynniki oratorskie, wyróżnia m.in. teorię symbolicznej konwergencji Bormanna i retorykę Arystotelesa.

Choć tradycja retoryczna odnosi się głównie do przemówień na żywo, to w kontekście komunikacji przez Internet warto zwrócić uwagę na wpływający z niej wniosek. Dotyczy on znaczenia jasnego i przekonującego formułowania wypowiedzi, precyzyjnego doboru argumentów oraz „potęgi piękna języka [w kształceniu zdalnym głównie pisanego] do poruszania ludzkich emocji i popychania ludzi do podjęcia działań” (Griffin, 2003, s. 60), zmierzających tutaj do aktywnego uczestnictwa w kursie i tym samym poszerzenia własnej wiedzy.

TRADYCJA SEMIOTYCZNA – KOMUNIKACJA JAKO PROCES DZIELENIA SIĘ ZNACZENIEM POPRZEZ ZNAKI

Tradycja semiotyczna związana jest z semiotyką – dyscypliną badającą znaki. Szczególnym rodzajem znaków są symbole, na przykład słowa czy niewerbalne aspekty mowy ciała, które w żaden naturalny sposób nie są związane z przedmiotami czy zjawiskami, do których się odnoszą. W warstwie semantycznej są jedynie umowną graficzną bądź fonetyczną reprezentacją pozbawioną znaczenia. I. A. Richards – teoretyk literatury z Cambridge University – negując twierdzenie, że „słowa posiadają precyzyjną definicję”, podaje, że „słowa przyjmują znaczenie kontekstu, w którym występują” (Griffin, 2003, s. 60). Nie należy zatem poszukiwać znaczenia tylko w słowach czy symbolach, ale w ludziach, ich wiedzy, doświadczeniach, przeżyciach. Dopiero bowiem „bezpośrednia lub przyczynowo-skutkowa więź rzeczywistość łączy ze sobą odnośnik i odniesienie” (Griffin, 2003, s. 61).

Obszarem zainteresowań badaczy nawiązujących do semiotycznej tradycji komunikowania jest znak oraz rola znaczenia, jakie w sobie niesie w procesie komunikowania, np. determinizm technologiczny McLuhana, semiotyka Barthes'a, dialekty rodzajowe Tannen (Griffin, 2003).

Tradycja semiotyczna, a szczególnie ostrzeżenie I. A. Richardsa dotyczące pułapki semiotycznej związanej z przybieraniem przez słowa znaczeń wynikających w dużej mierze z kontekstu, powinna kierować uwagę prowadzącego kurs w kształceniu przez Internet na konieczność pogłębiania refleksji nad tym, czy prezentowane wypowiedzi naprawdę znaczą dla odbiorcy to samo, co nadawca miał na myśli, tzn. czy odbiorca rozumie przekaz dokładnie tak, jak chciał tego nadawca. Jeśli w kształceniu przez Internet dzięki najnowszym technologiom komunikowania możliwe jest, aby brali w nim udział studenci pochodzący z różnych części świata, z różnych kultur i grup społecznych o różnych odniesieniach językowych, to szczególnie w niektórych dziedzinach wiedzy (np. w naukach społecznych) fakt ten może mieć istotny wpływ zarówno na program kursu, jego przebieg (moderowanie), jak i efekty uczenia dla poszczególnych studentów. Skoro znaki przekazują znaczenie w zależności od indywidualnych kontekstów i osobistych odniesień, to prowadzący kurs w wielokulturowej klasie wirtualnej musi uwzględnić możliwość pojawienia się potencjalnych rozbieżności i nieporozumień związanych z omawianym problemem czy zagadnieniem.

W kształceniu przez Internet to ryzyko jest znacznie większe niż w przypadku komunikowania w klasie tradycyjnej, w której znacznie rzadziej mamy do czynienia z istotnymi różnicami kulturowymi między studentami (zwłaszcza w krajach mniej zróżnicowanych etnicznie), gdzie ewentualne różnice łatwiej jest dostrzegać (większa liczba kanałów komunikowania) oraz korygować.

TRADYCJA SOCJOKULTUROWA - KOMUNIKACJA JAKO TWORZENIE I ODGRYWANIE RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ

Tradycja socjokulturowa to tradycja wyrosła z przekonania, że język, którym się posługujemy od najmłodszych lat, tworzy obraz rzeczywistości, w której żyjemy. Prekursorzy tradycji socjokulturowej E. Sapir i B. L. Whorf - językoznawcy z University of Chicago - twierdzą, że „struktura języka danej kultury określa kształt ludzkich myśli i działań” (Kay, Kempton, 1984, s. 65-79, za: Griffin, 2003, s. 62). W swojej teorii zaprzeczają oni pogładowi, że wszystkie języki są do siebie podobne oraz że słowa są neutralnymi nośnikami znaczenia. To właśnie język danej społeczności (różny od innych) tworzy kulturę (różną od innych), kształtuje percepcję otaczającego świata, a nie go odzwierciedla, jak głosi większość badaczy.

Można zatem stwierdzić, że za pomocą języka w trakcie rozmowy osoby komunikujące „współtworzą własne światy społeczne” (Griffin, 2003, s. 63), a konflikty i nieporozumienia pojawiające się podczas tego procesu próbują wyjaśniać badacze i teoretycy związani z socjokulturową tradycją komunikowania. Do tej grupy zaliczyć z pewnością możemy takie teorie, jak interakcjonizm symboliczny Mead, skoordynowane gospodarowanie znaczeniem Pearce’a i Cronena, teorię kultywacji postaw Gerbnera czy wspomniane wcześniej dialekty rodzajowe Tannen.

Rozpatrywanie komunikowania przez Internet z pozycji tradycji socjokulturowej nawiązuje do wniosków odnoszących się do poprzedniej – semiotycznej tradycji komunikowania. Koniecznością zatem z punktu widzenia socjokulturowej tradycji jest szczególne zwracanie uwagi na różnice kulturowe pomiędzy członkami uczących się grup, mające wpływ na określone postrzeganie otaczającej rzeczywistości. Biorąc pod uwagę hipotezę relatywizmu językowego Sapira-Whorfa, która zakłada, że „prawdziwy świat jest w dużym stopniu nieświadomie budowany na językowych nawykach grupy” [tutaj uczestnika kursu] (Sapir, 1929/1951, Whorf, 1982, za: Griffin, 2003, s. 62), a prawdziwy świat – to zapisany w strukturach poznawczych obraz reprezentacji wiedzy jednostki biorącej udział w kursie, to istotne znaczenie uzyskuje język, w którym odbywa się kurs, a także mało zbadane jeszcze przez psycholingwistów zagadnienie dotyczące związków pomiędzy budowaniem osobistej wiedzy a językiem, w którym się ją nabywa (por. Kurcz, 1987). Chodzi mianowicie o to, czy wiedza zdobywana w obcym (nie w ojczystym) języku buduje równoległe struktury wiedzy, czy też podlega wewnętrznemu tłumaczeniu i zapamiętywana jest w języku ojczystym. Jeśli jest tak, że „język kształtuje naszą percepcję rzeczywistości”, że „większość przejawów istnienia świata pozostaje niezauważona, ponieważ dosłownie nie potrafimy niczego o nich powiedzieć” (Griffin, 2003, s. 63), to znacznie ważniejszym staje się problem kompetencji językowych, jednoznacznie determinujących możliwości nabywania wiedzy w procesach uczenia się. Będzie to szczególnie ważne w przypadku kształcenia zdalnego, w którym możliwości interakcji komunikacyjnych i negocjowania znaczeń będą z oczywistych powodów mniejsze niż w tradycyjnej klasie szkolnej.

TRADYCJA KRYTYCZNA - KOMUNIKACJA JAKO REFLEKSYJNE WYZWANIE RZUCONE NIESPRAWIEDLIWEMU DYSKURSOWI

Tradycja krytyczna wyrosła na gruncie prac badaczy niemieckich znanych jako szkoła frankfurcka – powołana w celu przeanalizowania prac i poglądów Karola Marksa. Zwolennicy tej tradycji krytykują głównie trzy cechy współczesnej cywilizacji:

- kontrolę nad językiem w celu utrzymania nierównowagi władzy,
- rolę mediów w przytępieniu wrażliwości na represje,
- ślełą ufność pokładaną w metodę naukową i bezkrytyczną akceptację odkryć empirycznych (Griffin, 2003).

Apelują oni o „wyzwolenie, emancypację, transformację i wzmaganie świadomości” (Griffin, 2003, s. 65), nie pokazują jednak, jak stawiane cele realizować. Większość sympatyków tradycji krytycznej za cel stawia sobie solidaryzowanie się z uciemiężonymi, współodczuwanie z cierpiącymi, tylko nieliczni podejmują „teoretyczne refleksyjne działanie społeczne” (Craig, 1999, s. 148, za: Griffin, 2003, s. 65). Wśród teorii komunikowania mieszczących się w ramach tradycji krytycznej warto przywołać podejście do organizacji Deetza czy studia kulturowe Halla (Griffin, 2003).

W kontekście edukacji zdalnej przez Internet perspektywa tradycji krytycznej wyzwała refleksję nad dwoma problemami: na ile kształcenie zdalne, wykorzystujące Internet jako podstawowe medium i źródło informacji, podtrzymuje tezy o podporządkowaniu jednostki sile oddziaływania mediów (w tym kontekście Internet jako kolejne medium służące kontroli jednostki w interesie grup sprawujących władzę) i tak zwanej obiektywnej nauki i metod naukowych, a na ile jest wręcz odwrotnie i Internet jako medium demokratyczne bez jednoznacznych „właścicieli” stanowi otwartą trybunę do propagowania różnych postaw, głoszenia różnych poglądów, także naukowych (lub pseudonaukowych – co stanowiłoby kolejny problem w kontekście omawianej tradycji komunikowania).

Czy zatem w perspektywie założeń tradycji krytycznej to dobrze, że w Internecie różne tezy i teorie są równie dostępne? Jeśli tak, to co ma służyć uczącemu się jako kryterium dokonywania wyborów, jeśli jego wiedza nie jest dostateczna, by dokonać jednoznacznej osobistej weryfikacji i selekcji dostępnych tez i teorii?

TRADYCJA FENOMENOLOGICZNA – KOMUNIKACJA JAKO DOŚWIADCZANIE SIEBIE I INNYCH POPRZEZ DIALOG

Tradycja fenomenologiczna to tradycja, której podstawą jest interpretowanie własnych doświadczeń o charakterze subiektywnym. Jest to podejście, które zakłada, podając za C. Rogersem (2002), że „ani Biblia, ani prorocy, ani Freud, ani badania naukowe, ani objawienie boże, ani ludzkie – nie mogą brać pierwszeństwa przed moim własnym bezpośrednim doświadczeniem” (za: Griffin, 2003, s. 66). Wychodząc z takiego założenia, C. Rogers (1957, za: Griffin, 2003) sformułował trzy warunki porozumiewania się ludzi pozwalające nawiązać kontakt na głębszym poziomie. Są to:

- stosowność – wyrażająca się w autentyczności zachowań,
- bezwarunkowo pozytywny stosunek – czyli akceptacja, zainteresowanie, szacunek,
- zrozumienie pełne empatii.

Powyższe założenia znajdują swoje odzwierciedlenie w takich teoriach komunikowania, jak dialektyka relacyjna Baxtera i Montgomery, skoordynowane gospodarowanie znaczeniem Pearce'a i Cronena, a także podejście do organizacji Deetza (Griffin, 2003).

Tradycja fenomenologiczna, a szczególnie przywołane powyżej warunki porozumienia, zwracają uwagę z jednej strony na znaczenie różnic indywidualnego i osobistego doświadczenia życiowego, a z drugiej strony na rolę otwartości na partnera, pełną zrozumienia i umiejętności wkroczenia w świat jego doznań i doświadczeń. Jest to niezwykle ważne z punktu widzenia budowania więzi w grupie, bazującej na pozytywnych relacjach interpersonalnych, które z kolei mają ogromne znaczenie dla procesów uczenia się w grupie. Autentyczne, pozytywne i pełne empatii zachowania osób komunikujących są szczególnie pożądane w komunikowaniu w kształceniu zdalnym przez Internet, gdzie ze względu na specyfikę środowiska (anonimowość) znacznie trudniej o zidentyfikowanie indywidualnych cech osób komunikujących, pozwalających na ich wzajemne rzeczywiste „poznanie”.

Z perspektywy komunikowania jako doświadczania siebie i innych poprzez dialog, dbałość o spełnianie proponowanych przez C. Rogersa warunków jest niejako koniecznością. Niezmiernie ważne zadanie staje zatem przed nauczycielem kształcenia zdalnego – podjęcie wysiłku, by członkowie kursu dobrze się poznali (osobowość, motywacja, style uczenia się, doświadczenia edukacyjne etc.), co jest istotne z punktu widzenia budowania więzi w grupie.

*

Zaprezentowane siedem tradycji komunikowania, mimo że nie obejmuje swoim zasięgiem wszystkich teorii komunikowania, jest niezwykle interesującym zestawieniem różnych spojrzeń na zjawisko komunikowania społecznego. Pokazuje owo zagadnienie z różnych perspektyw i przez pryzmat także różnych dyscyplin naukowych, takich jak socjologia, psychologia, kultura czy semiotyka, które badają różne aspekty komunikowania i posługują się w swoich badaniach różnymi metodami empirycznymi. Stworzona w ten sposób mapa (zob. Griffin, 2003, s. 68), zawierająca sąsiadujące ze sobą ideowo tradycje komunikowania, porządkuje bogactwo podejść i założeń, dając przejrzysty obraz wielości i różnorodności teorii komunikowania. Łatwiej też o całościowy ogląd procesu komunikowania

w kontekście kilku tradycji komunikowania, lansujących określone rozumienie pojęcia niż analizowanie każdej z teorii osobno. Taki porządek rozumienia i definiowania komunikowania pokusił autorkę tego artykułu o próbę wyłonienia określonych implikacji komunikowania w kształceniu zdalnym przez Internet. Pozwoliło to na podjęcie nieśmiałej próby odniesienia określonych założeń różnych teorii komunikowania do praktyki edukacyjnej realizowanej zdalnie przez Internet.

LITERATURA

- Chmura R., *Internetowe akronimy i emotikony*, [w:] T. Zasępa (red.), *Internet. Fenomen społeczeństwa informacyjnego*, Wyd. Edycja Świętego Pawła 2001.
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 1999.
- Griffin E., *Podstawy komunikacji społecznej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
- Kurcz I., *Język a reprezentacja świata w umyśle*, PWN, Warszawa 1987.
- Sobkowiak B., *Komunikowanie społeczne*, [w:] B. Dobek-Ostrowska, *Współczesne systemy komunikowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.
- Wach-Kąkolewicz A., *Komunikowanie w kształceniu zdalnym przez Internet*, niepublikowana praca doktorska, UAM, Poznań 2004.